

A MAGYAR NEMZETI MŰVÉSZET KIALAKULÁSA

WÄLDER GYULA MŰEGYETEMI TANÁR FELOLVASÁSA AZ O. M. IPARMŰVÉSZETI
TÁRSULAT DEBRECENI KIÁLLÍTÁSÁNAK MEGNYITÁSA ALKALMÁBÓL.

DAS ENTSTEHEN EINER NATIONALEN KUNST IN UNGARN. Die ungarische Kunst konnte sich infolge der Kämpfe, die die Nation in der Verteidigung der westlichen Kultur ausfechten musste, nicht so frei entwickeln wie die Kunst der westlichen Länder, die nicht so andauernd von Kriegen heimgesucht waren. Die nationalen Charakterzüge der ungarischen Kunst entsprossen in früheren Zeiten nur den Wünschen der Mäzene und der assimilierenden Kraft des ungarischen Bodens, die die hier angesiedelten fremden Künstler umgeformt hatte. Hierzu kam noch Verwendung der speziellen einheimischen Konstruktionen und die Darstellung ungarischer Landschaften und Trachten. Im 19. Jahrhundert wurden die Bestrebungen nach nationalem Charakter in der Kunst bewusst; diese Bewegung führte durch die Verneuerung von Motiven des volkstümlichen Kunstgewerbes und der Formen der Holzkirche und des Holzwohnhauses der Sekler zu Erfolgen. In der Nachkriegszeit schlossen sich unsere Künstler immer mehr den internationalen Richtungen an, — und doch, wirkliche Werte können wir nur dann schaffen, wenn wir aus uns selbst heraus schöpfen, uns selbst geben und unserer Kunst einen starken nationalen Charakter zu verleihen vermögen.

THE EVOLUTION OF NATIONAL ART IN HUNGARY. Owing to the many centuries, long struggles when the Magyar nation was defending Western Civilisation against the renewed attacks of the East, in Hungary there could not develop a national art so freely as in those western countries which enjoyed the benefits of a more peaceful fate. The national characteristics of the Hungarian art were at first assured only by the special demands of some maecenas and also by the strong assimilating power of the Magyar soil which has changed so much all the foreign artists who have settled down in this country. These two factors were later completed by using special home structures and by representing national sceneries and costumes. This tendency of Hungarian art, which strived after national characteristics, became conscious only in the XIXth century, and this movement had its finest results in using the forms of decorative peasant-art and also those of Transylvanian wooden buildings. After the Great-War Hungarian artists began to follow more and more international examples, although the most valuable works of Hungarian art are only those which express also strong national character.

Arról szeretnék beszélni, hogyan alakult ki és hogyan alakítható ki a magyar nemzeti művészet, melyek annak ismérvei és ezeket megismerve a jelenben mi a teendőnk és a jövőben mi a kötelességünk és mi a hivatásunk.

A magyar nép ezeréves története a harcok sorozatát, az életfenntartás nagy küzdelmét mutatja, már pedig a régi közmondás is mondja, hogy «A fegyverek zajában pihennek a Múzsák», azért volt az, hogy évszázadokon keresztül ezen a vérszántotta területen nem fejlődhetett terebélyes fává a művészet és hogy nem termettek igazi mesterek és művészek.

Voltak idők, amikor a nemzeti sajátosságokat csak a mecénások akarata és egyéni ízlése hozta létre. A török hódoltság után a felszabadulás magával hozta a megint egyesült ország megerősödését és gazdasági fellendülését, természetesen megindult az építkezés is, mert hisz szükség volt hajlékot teremteni az újra életrekelő vagy újonnan alakított intézmények számára.

Magyarország vezető uraiban, úgy ebben az időben, mint ahogyan már a hódoltság idejében is, mindig találunk nagy kultúrférfiakat, alkotásokra törekvőket, úgy a főpapság, mint a katonai és polgári méltóságok között.

A nagy építetők közül való Pázmány Péter és kortársa Eszterházy Miklós nádor, akik nyugat-magyarországi, pozsonyi, nagyszombati, fraknói és egyéb építményeik tervezésére, magyar művészek hiányában, olasz építészeket hívtak meg, akik az akkor divatos késő-renaissance, illetve korai barokk építőmodort hozták be magukkal. De ők sem gyakorolták a magukkal hozott művészetet változatlanul. Az éghajlat, az itt élő iparosok és munkások segédkezése természetesen bizonyos helyi vonást adott magyarországi alkotásaiknak, amihez járult még az is, hogy az itt dívó és gyakorlatban levő szerkezeteket sem mellőzhették.

A legnagyobb átalakulást azonban az építetők egyéni kívánságai okozták, akikről, ha nem olvassuk ezen századok érdekes naplóját, nem is gondolnánk, mennyire törődtek és mennyire azonosították magukat az ő létesítményeikkel, akik úgy maguk, mint intézőik, pl. az országosan ismert építő, alkotó rektor Dobronoky, igenis rányomták az alkotásokra magyar egyéniségük bélyegét. És ahogyan az új földesurakat átalakította a magyar föld és levegő, éppen úgy nagyon sok olasz és osztrák művész itt letelepedvén, magyar mesterré lett, nem egy magyar nemességet kapott, mások

városi szenátorokká lettek és gyermekeik már mint született magyarok folytatták működésüket.

A mecénások hatása erősen érződik még a XVIII-ik században is, hogy csak egy példát hozzak fel, nézzük az egri lyceum aulájának mennyezetképeit, mert úgy, ahogyan a mesterek műve ott alakult, az csak itt Magyarországon születetett meg. Eszterházy Károly püspök azt kívánta az augsburgi Sigrist mestertől, hogy a tudományokat jelentő csoportok alakjait magyar nemzeti viseletben ábrázolja. Mária Terézia korabeli ruhában jelennek meg előttünk az orvosok, mérnökök és ugyanígy ábrázolja a hétszemélyes táblát.

Tárgyuk folytán magyarosak lettek ezen századok festett areképei, legtöbbször nemzeti díszruhába öltöztetett alakjaikkal, a háttér pedig nagyon gyakran helyi vonatkozású magyar építményeket, városokat vagy tájképeket mutat. Itt is mindenütt a megrendelők, a mecénások befolyása érződik, de ebben a korban nemesak a mecénások befolyása adja az egyedüli nemzeti vonást, hanem az itt letelepedett mesterek megismerik a magyar népies díszítő elemeket és megkedvelik ezeket. Több templomban látunk tulipános, szegfűs, törökvirágos díszítéseket, melyek az idegen fafaragóknak megtetszettek és ipari alkotásaikban felhasználták őket.

Ugyancsak megtaláljuk ezeket a részleteket olyan épületeken, amelyeket kis falusi mesterek létesítettek, ahol a városban építő idegen művészek stílusát próbálták utánozni, de az idegenből átvett kereteket az általuk rendszeren használt magyar népies részletekkel próbálták kitölteni.

Van nekem a XVIII-ik század végéről való hálósobám, festett szekrényem és ágyam, ahol a barokkalakos medaillonokat magyaros virágdíszítés veszi körül. Ezeket a bútorokat Mezőnyárádról a Majthényi-családtól kaptam. Ezek a Mezőségről, Mezőkövesd környékéről valók és szent meggyőződése, hogy sehol másutt ilyen formában nem készülhettek volna el.

A nemzeti sajátosságokat feltűnően mutatják a magyar tájképek. Sehol párja nincsen a délibábos nagy alföldi rónaságnak és aki megfigyeli és ismeri az erdőket, az igenis meg tudja különböztetni a világ minden más erdejétől a borsodi bükköst és a Bakony vagy a Szirtes erdők tölgyeseit.

Egészen különös az a mód, ahogyan az emberi lakóhelyek, az egyes tanyák, községek és nagyobb települések a magyar tájkép sokféleségébe beleilleszkednek. Az évszázadokon át kifermálódott parasztház-típusok és a települések módja, az udvarházaknak egymáshoz való felsorakozása meghatározott jelleget adnak a tájnak és a falu képének.

A XIX-ik század közepéig úgy a falusi, mint a városi lakóházaknál az egyszerűségre, a használhatóságra, a kényelemre és célszerűségre való

törekvést látjuk. Az építőanyagok azonossága, a kialakult gyakorlat igénytelen, de kedves, egymáshoz hasonló házakat hozott létre, melyeknek tömege, dacára annak, hogy az egyes házaknak művészi alakítás nem adott hangsúlyt, olyan artistikus tájképeket adott, melyektől a festőiesség nem tagadható meg. Persze festőiesség alatt nem kell okvetlenül szabálytalan, ferde síkokkal bíró, viharvert vagy pláne rozzant, romszerű épületekre gondolni, nem, a magyar község festőiességét nem a bizarrság vagy a keresett díszítés adja, hanem a tájkép alaphangulatába való szerencsés beleilleszkedés, csoportosítás és az ahhoz való alkalmazkodás.

Amint már előbb mondtam, a mi vidéki lakóépületeink a XVIII-ik században és a XIX-ik század elején annyira egyszerűek, annyira tárgyilagosság és annyira célszerűek voltak, hogy én nem tudom miért kell idegen formák után futnunk és miért ne lehetne, ha kellemes, kedves otthont akarunk, ezekből kiindulni és alkotásainknál ezeket alapul venni. Nem a régi stílusok mesterséges újraélesztésére gondolok és nem a már halottak feltámasztásáról van szó, hanem a meglévő tradíciók folytatásáról és továbbfejlesztéséről. Elhibázott dolog volna vakon utánozni azokat a dolgokat, amelyeket az elmúlt századokban alkottak, véleményem szerint ezt még ott sem szabad megtenni, ahol régi utca- vagy városképeket kell kiegészíteni, ilyen helyen is örültség volna régi épületek másolatait megismételni és besorakoztatni a mult valódi reprezentánsai közé.

A mi kötelességünk a becsületesség, az egészséges tér- és tömegképzés, az igazi célszerűség, használhatóság, a valódi tárgyilagosság és egyszerűség szellemét felébreszteni. Anélkül hogy szolgailag alávetnénk magunkat a régieknek, — a mi időnk önállóságát és szabadságát is biztosítva, újat és modernet akarva alkotni is — megőrizhetjük építészeti helyi és hazai jellegét. Ebből a szempontból sem lehet határozott szabályokat felállítani, mert különböző városoknak más és más karakterük van. Itt van a kis érseki város Eger, a magyar Athén a maga túlnyomóan barokk és XVI-ik Lajos-korabeli füzéres épületeivel, de azért teljesen eredeti városképével, mely semmi más ország barokk városaihoz nem hasonlatos. Ennek a helyi zamatnak a megőrzése a belső területeken, ennek a helyi hangulatnak az életbentartása volt a város törekvése az újabb építkezéseknél és amennyiben ez a feladat részben reám hárult, úgy hiszem meg tudtam ennek a kívánságnak felelni, anélkül hogy feladtam volna a haladást, az újra való törekvést.

Más persze a helyzet pl. Debrecenben. Debrecen, a kálvinista Róma elválaszthatatlan a maga Nagytemplomától. Itt voltaképpen a Nagytemplom által megütött akkordot kellett volna folytatni. A protestantizmushoz nagyon illő egyszerű klasszicista

stílusból kellett volna kiindulni. Karakterében mennyire megerősödött volna ez a város és itt a nemzeti iránynak ez lett volna vagy lenne még ezután is a helyes útja.

De nem lehet azt mondani, hogy mindenütt ezt kell csinálni, mert ez a palatinus stílus csak bizonyos helyeknek adja meg a jelleget, mint ahogy nem volna helyes barokkstilusban építeni mindent, de viszont azt sem lehet mondani, hogy a barokk a Habsburgok stílusa és abban építeni hazaárulás, mert nem az egyik vagy a másik stílus a fontos, hanem az a hazai levegőt lehelő helyi jelleg, amely véletlenül vagy az egyik, vagy a másik stílus folytán adódik.

Hogy az egyes stílusok annyira gyűlöltek lettek, azt főleg annak tudom be, hogy a XIX-ik század nagy történelmi áramlatában össze-vissza minden stílusban építettek, az azokban esetleg rejlő nemzeti árnyalatot egészen elhanyagolták, jobban mondva meg sem értették. A XIX. század művészietlen, raktározó korszaka, a belső tartalom nélkül való, nem őszinte alkotások rontották meg városaink képét.

A kilencvenes és a kilencszázas évek nagy lendületében megerősödött az óhaj, hogy egy különleges, a magyar népművészetnek motívumaiból kiinduló nemzeti stílus teremtesse. Úgy, ahogyan az irodalom összegyűjtötte a népmeséket és énekeket, a zenészek összegyűjtötték a népdalokat, éppen úgy megindult a népies díszítőelemek gyűjtése is. Huszka József, Malonyai Dezső, Gróh István vezették méhek szorgalmával ezt a munkát. Az ezeken alapuló alkotásoknál a magyar iparművészeti iskola adta meg az irányt, az építészetben pedig nem kisebb ember, mint Lechner Ödön állott a mozgalom élére. Sajnos azonban kiderült, hogy máról holnapra új stílust teremteni nem lehet. Nagy hibája volt ennek az iránynak, hogy tér tömegképzésben nem tudott újat alkotni, sem pedig a hazai tradíciókba kapcsolódni. A tömeget, a falsíkoknak és nyílásoknak elosztását idegen művészekről vette, a fősúlyt a dekorációra helyezte és itt is túlzásba ment, amennyiben az egzotikumba esápotta át, felhasználva az egészen idegen izlám, indiai és egyéb keleti formákat. Az irodalom, a sajtó támogatta e törekvéseket, a mozgalom olyan általános lett, hogy bármely stílusban készült is egy épület, mindenütt magyar ékítményeket alkalmaztak. A nagy eklektikusok, Hauszmann Alajos, Alpár Ignác sem tudtak kitérni előle. A királyi vár termeinek belső díszítésénél épűgy, mint a Tőzsde épületénél népies díszítéseket látunk az akkori évtized divatos szecessziós vonalozásával párosulva. Sajnos, ez a törekvés nem jutott el a kiérésig.

A József-műgyetemről kikerült építészek kis csoportja egészséges elgondolással az erdélyi parasztház és templom szerkezetéből és tömegéből

kiindulva akart új nemzeti stílust alkotni. Rövid idő alatt szép eredményeket értek el. Hogy irányuk nem tudott döntő eredményt aratni, annak tudható be, hogy az általuk kis objektumokról átvett primitív motívumok nagy, monumentális létesítményeknél felmondták a szolgálatot. Igaz, hogy a legtökéletesebb görög művészet formái is a faszerkezetben születtek meg és évszázadok kellettek hozzá, míg metamorfózisukban a kőnek klasszikus formáivá kifejeződtek.

Az építészeknél maradandóbb értéket termelt a nemzeti irány terén a háború előtti iparművészet, a népies motívumok újszerű alkalmazása, különböző technikához való simulása és különböző anyagoknak megfelelő formák megtalálása által.

Azután jött a mindent megfojtó háború. A harcok elején a nemzet minden gondolatát lefoglalta a küzdelem, a háború végén pedig a ninestelenség, a kifáradtság erősen érezhető elernyedést okozott a művészetben. Az összeomlás, az idegen járom halálos esendet teremtett, azután jött a részleges felszabadulás, az Alföldnek és Dunántúlnak felmentése, de evvel egyidejűleg elborított mindent a trianoni gyász, az ország rettentő megesonkítása. De a csonka ország élni akart és fenn akarta és fenn akarja tartani reményét a boldogabb jövőre.

Az ember azt hitte volna, hogy a fellángoló nemzeti érzés kapesán újra lángot fog a nemzeti stílus utáni kívánság hamvadó parazsa. Ha történtek is mozgások, azok inkább az irodalomban foglaltak helyet és inkább literárisak voltak és nem a tömeg lelkében gyökerezők. Nem érezzük ezen óhaj megnyilvánulását, ahelyett azonban megül bennünket egy mindent átfogó internacionalizmus és nem látunk mást körülöttünk úgy az építészetben, mint az iparban és iparművészetben, mint a nyugati áramlatok vak követését és másolását. Úgy mint ahogy a mindennapi élet és a társadalom megtelik kollektív gondolattal, úgy a művészet is ilyen tartalmat kap. A mozgalom tetszetős jelszavakat írt a zászlajára, a tárgyilagosságot és a célszerűséget, pedig ez a művészet nem őszinte. Hogy csak egy példát mondjak: szerény egyedekből, mondjuk kis lakásokból álló építményeknek monumentális tömeghatást adnak, de legtöbbször nem a belső kiindulás adja meg a külső karakterét, hanem a különleges külső kedvéért alakítják furesán a belső elrendezést, legfőbb hibájuk pedig az, hogy az anyagot és szerkezetet tekintve, a legtöbb esetben nem is célszerűek.

Én nem hareolok a modernség és nem hareolok az új stílus ellen, ellenkezőleg meg vagyok győződve azoknak szükségességéről, de nem úgy, hogy szellemben és formában is a németek és egyéb nyugati nemzetek vazallusai legyünk, mert így mi csak egy nép volnánk, amely kisebbben és rosszabbban ugyanazt csinálja, mint a nyugatiak és így a mi művészetünk nem nyújt mást, nem nyújt

eredetét és nem tud újat adni. Az ilyen alkotások nem szerzik meg minékünk az emberiség megbecsülését, mert a művészetnek egyik főkélléke, hogy mindig igaz legyen és hogy mindig magunkat adjuk. Csakis nemzeti sajátosságunk fejlesztésével és értékesítésével szolgálhatjuk a haladást, elismerést biztosítva ezáltal úgy nemzeti létünk jogosultságának, mint jövőnkre szóló történelmi hivatásunknak.

Árva kis nép vagyunk a bennünket övező ellenséges népek tengerében és csak úgy tarthatjuk fenn magunkat, ha sem politikailag, sem kultúránkban nem kerülünk más népek járszalgára. Nékünk minden, a tudomány és a művészet is életkérdés, éppen ezért meg kell ismernünk és meg kell szeretnünk önmagunkat, fel kell szívunk magunkba mindent, ami magyar, legyen az akár népünk művészetének primitív

gyümölcse, legyen az tájainknak rajzolata, városaink, községeink képe, amely kedves nekünk éppen azért, mert magyar. Én is azt mondom, mint nagy miniszterünk, hogy meg kell ugyan ismernünk és tanulnunk a nyugati művészetet, annak szerkezeteit, technikáját, de nem azért, hogy ugyanazt csináljuk, amit ők, hanem hogy ezeknek a segítségével az egzotikumból az általános emberi ízlés magaslatára hozzuk népünk művészetében, munkáinkban adódó és található értékeket.

A művelt külföld tiszteletét és megbecsülését is csak így szerezhethetjük meg és a nemzeti művészet is fogja mutatni a mi különállásunkat, a mi élni-akarásunkat, a mi élnitudásunkat és a nemzeti művészet hatalmas kifejlődése is egyik záloga lesz a nagy egységes Magyarország újra való feltámasztásának.

Fametszet Molnár C. Páltól.